Archetype

Crescendo επτά τρόπων για μια κριτική θεώρηση της αρχιτεκτονικής

Μυρτώ Κωσταροπούλου - 08/03/2021

Dr. Μυρτώ Κωσταροπούλου *Διπλ. Αρχιτέκτων Μηχανικός ΕΜΠ, MSc in Design and Digital Media Edinburgh University, Διδάκτωρ Φιλοσοφίας Πανεπιστημίου Αθηνών*

Περίληψη
Η αρχιτεκτονική είναι μια ζωντανή πλατφόρμα διαλόγου και πολιτισμικής εξέλιξης. Αντιλαμβανόμαστε ότι θεωρία, θεωρία τής αρχιτεκτονικής και κριτική συνιστούν διαβαθμίσεις, κατά αύξοντα αριθμό, μιας ολοένα και πιο ενδελεχούς προσέγγισης του αντικειμένου της αρχιτεκτονικής. Έτσι, ενώ η θεωρία προσπαθεί να εγγράψει στο φιλοσοφικό της πλαίσιο το αντικείμενο θεώρησης, η θεωρία της αρχιτεκτονικής περιγράφει και προσεγγίζει το αντικείμενο με αρχιτεκτονικούς όρους, άρα με πιο ειδικό χαρακτήρα, και τέλος η κριτική εγγίζει την ιδιαίτερη κοινωνική και πολιτική φύση του αντικειμένου, ώστε το εν λόγω αντικείμενο δύσκολα

να μπορεί να αποδράσει από το οξύ βλέμμα του κριτικού.

Εισηγούμαστε ότι, κριτική και θεωρία, ως διανοητικές κινήσεις με διαφορετική αφετηρία, μπορούν να έχουν σημείο σύγκλισης, και να είναι εξίσου υπαρκτές μέσα σε έναν κοινό τόπο, ο οποίος οριοθετείται και προσδιορίζεται από τα γλωσσικά εργαλεία που αμφότερες χρησιμοποιούν εκείνη τη χρονική στιγμή συνάντησής τους, προκειμένου να προσεγγίσουν το αντικείμενο θεώρησης. Θεωρώντας πως η κριτική δυναμική είναι μια κίνηση που πραγματοποιείται από κάτω προς τα πάνω, ενώ η θεωρία για την οποία κάνουμε λόγο ακριβώς το αντίθετο, το παρουσιαζόμενο crescendo κριτικής θεώρησης της αρχιτεκτονικής αφορά την ανοδική κίνηση που ακολουθεί η κριτική, συμπαρασύροντας ό,τι κινδυνεύει να θαφτεί στη στάχτη της λήθης, ενεργοποιώντας το και τελικά αναγεννώντας το στη σφαίρα της θεωρίας, η οποία με τη σειρά της, σε μια διαρκή οριζόντια επέκταση της ενέργειάς της μέσα από μηχανισμούς κατανόησης και ένταξης, περιβάλλει ό,τι θέλει να παραμείνει ζωντανό.

Λέξεις-κλειδιά: αρχιτεκτονική, κριτική, θεωρία, αισθητική, αξία

Εισαγωγή

Εξαιτίας της μόδας, της φήμης ή της ανεπαρκούς κατανόησης των σχεδιαστικών προθέσεων, μερικά αρχιτεκτονικά έργα μπορεί να υποτιμηθούν ή να υπερεκτιμηθούν. Η υπερεκτιμημένη και η υποτιμημένη αρχιτεκτονική είναι «συμπτώματα» μιας κοινωνίας που δεν έχει επαρκώς καλλιεργήσει το αισθητικό κριτήριο, και όπου η κριτική που ασκείται αποδεικνύεται στείρα. Η διαδικασία σύμφωνα με την οποία η κριτική αξιολόγηση αναπτύσσεται σε σωστά πλαίσια, εξαρτάται από τη βαθιά κατανόηση της φύσης της κριτικής. Αρχικά πρέπει να προβληματιστούμε για τη σχέση της κριτικής με τη θεωρία, που συχνά συλλαμβάνεται με αντιθετικούς όρους. Ο Κωτσιόπουλος αντιπαραθέτει τη θεωρία στην κριτική και υποστηρίζει ότι η πρώτη, «εκτός του ότι είναι επιστημονικά ασαφής και πολυσυλλεκτική, εμπλέκεται σοβαρά με το σώμα τού κριτικού λόγου περί αρχιτεκτονικής» και «ασχολείται με τα προβλήματα της αρχιτεκτονικής σύνθεσης μάλλον υποτονικά».[1] Ειδικότερα όμως, και όσον αφορά τη θεωρία της αρχιτεκτονικής, ο Γιακουμακάτος αναφέρει ότι «η αποστροφή και η καχυποψία με την οποία οι ίδιοι οι αρχιτέκτονες, κυρίως των παλαιότερων γενεών, αντιμετωπίζουν τη θεωρία της αρχιτεκτονικής», είναι μία από τις σοβαρότερες αιτίες για την απουσία της σύγχρονης ελληνικής αρχιτεκτονικής από τον διεθνή διάλογο και της καθιέρωσης μιας στέρεης ιστορικο-κριτικής παράδοσης.[2]

Αντιλαμβανόμαστε ότι προκύπτει η ανάγκη να ορίσουμε τις έννοιες. Προφανώς θεωρία, θεωρία της αρχιτεκτονικής και κριτική διαφέρουν τόσο ως προς το είδος, όσο και ως προς το γένος. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι, όσον αφορά την αρχιτεκτονική, μάλλον πρόκειται για διαβαθμίσεις, κατά αύξοντα αριθμό, μιας ολοένα και πιο ενδελεχούς προσέγγισης του αντικειμένου της αρχιτεκτονικής. Έτσι, ενώ η θεωρία προσπαθεί να εγγράψει στο φιλοσοφικό της πλαίσιο το αντικείμενο θεώρησης, η θεωρία της αρχιτεκτονικής περιγράφει και προσεγγίζει το αντικείμενο με αρχιτεκτονικούς όρους, άρα με πιο ειδικό χαρακτήρα, και τέλος η κριτική εγγίζει την ιδιαίτερη κοινωνική και πολιτική φύση του αντικειμένου, ώστε το εν λόγω αντικείμενο δύσκολα να μπορεί να αποδράσει από το οξύ βλέμμα του κριτικού.

Αφενός η τάση της θεωρίας είναι η ένταξη του αντικειμένου στη θεωρητική σφαίρα μέσα από τη διαμόρφωση και διατύπωση του θεωρητικού λόγου, πάντα με δικλείδα ασφαλείας την αναφορικότητα. Αφετέρου, η κριτική αποβάλλει ό,τι θεωρεί πως δεν συμμορφώνεται σε ειδικούς κανόνες και κριτήρια που η ίδια ακούραστα θέτει επανειλημμένα, εξετάζοντας ένα αντικείμενο υπό συγκεκριμένους όρους και εντός περιχαρακωμένου από κοινωνικοπολιτικές παραμέτρους λεξιλόγιο. Πρόκειται για διαφορετικές δυναμικές.

Συχνά γίνεται λόγος για τον θάνατο της κριτικής, άποψη που δε βρίσκει σύμφωνο τον Blair Kamin. Το μέλλον της κριτικής αναγεννιέται στις ψηφιακές πλατφόρμες. Ήταν ευχής έργο παλαιότερα, όταν ένας αρθρογράφος κατάφερνε να έχει συζήτηση με κάποιον αναγνώστη, αναφέρει ο Kamin. Αντίθετα, ο *ζωντανός διάλογος* –σύγχρονος (chat) ή ασύγχρονος- είναι πλέον γεγονός σε όλα τα επίπεδα. Αυτή η προοπτική απαλλάσσει και τον λόγο από τη βαρύτητα των δηλώσεων που μένουν για μεγάλο χρονικό διάστημα χωρίς ανάδραση (feedback), μιας και οι αντιδράσεις και η ανασκευή απόψεων ή διατυπώσεων συμβαίνουν πλέον πιο άμεσα.[3] Ο Kamin διαπιστώνει λοιπόν στην εποχή μας μια νέα δυναμική της κριτικής και του διαλόγου γύρω από την αρχιτεκτονική, και όχι τον θάνατό της. Η ψηφιακή εποχή προσφέρεται ως νέος τρόπος έκφρασης, διότι επιτρέπει τη διάδραση, κάτι που πριν δε γίνονταν.

Η Naomi Stead εντοπίζει το μέλλον της αρχιτεκτονικής κριτικής στον λογοτεχνικό τρόπο γραφής (belles-lettres), θεωρώντας ότι η κριτική βρίσκεται σε μεταβατικό στάδιο, από τον μάλλον σκληρό χαρακτήρα του εντύπου προς έναν πιο διασκεδαστικό και ευχάριστο τρόπο γραψίματος, που προωθείται -μεταξύ άλλων- χάρη ή εξαιτίας της δυνατότητας ανάρτησης και δημοσίευσης στο διαδίκτυο (σφαίρα των blogs).[4]

Η ένταξη της κριτικής γραφής στη λογοτεχνική κατηγορία (Belles-lettres), δε συνεπάγεται απαραίτητα την αποδυνάμωσή της. Το κριτικό κείμενο έχει χαρακτήρα δοκιμίου, αλλά ο συχνά προκλητικός του χαρακτήρας και η εριστικότητα με την οποία βγαίνει μπροστά, συνιστούν τον τρόπο με τον οποίο ο αναγνώστης του αφυπνίζεται, μέσα από έναν δυναμικό και τολμηρό τρόπο γραφής, ο οποίος συχνά αγκυροβολεί σε προκατασκευασμένα επιχειρήματα που έχουν να κάνουν με την πόλη και την κοινωνία. Ο Goldberger αναφέρει ότι οι κριτικοί νιώθουν πιο ασφαλείς όταν γράφουν και αναφέρονται στην κοινότητα και την πόλη. Περιχαρακωμένοι στο πλαίσιο ενός δράματος, όπου καλοί –οι αρχιτέκτονες- και κακοί –οι πολιτικοί- έρχονται αντιμέτωποι, εφορμούν προς τα πεπραγμένα.

Οπωσδήποτε ο κριτικός είναι ένας άνθρωπος που έχει ξεπεράσει τον φόβο του να μιλήσει και να εκφράσει την προσωπική του άποψη. Ο θεωρητικός λόγος, από την άλλη πλευρά, έχει άλλες δικλείδες ασφαλείας και η κυριότερη είναι η αναφορικότητα. Συχνά, ο θεωρητικός δεν παίρνει θέση όπως ο κριτικός, αλλά φανερώνει τις όψεις ενός πράγματος. Θα μπορούσε να είναι αυτός ο κυρίαρχος λόγος που κάποιοι κριτικοί απορρίπτουν τη θεωρία, και ίσως αυτό να οφείλεται στο ότι πιστεύουν ότι η θεωρία είναι μεν γράψιμο, αλλά δεν είναι διαφωτιστική για το αναγνωστικό κοινό, πόσο μάλλον σκληρή και επικριτική, όπως η κριτική που καταφέρνει με αυτό τον τρόπο να διαφωτίζει.

Το αντικείμενο της αρχιτεκτονικής δεν είναι απομονωμένο από την κοινωνία, τον πολιτισμό, την πολιτική. Γι’ αυτό ο Goldberger κάνει λόγο για αισθητική των συμφραζομένων (aesthetics of context)[5]. Σε αυτό το σημείο συνάντησης της αισθητικής αξιολόγησης με τη βαρύτητα των συμφραζομένων, εντοπίζουμε τη σύγκλιση θεωρίας και κριτικής, όπως και της φιλοσοφίας της τέχνης (αισθητικής) με τη θεωρία της αρχιτεκτονικής. Το σημείο συνιστά έναν ερμηνευτικώς σφραγισμένο χώρο, όπου ενίοτε λαμβάνει χώρα μία πράξη παράδοσης και μεταφοράς των κριτικών συμπερασμάτων στη σφαίρα του θεωρητικού, αλλά και αντίστροφα.

Εισηγούμαστε ότι, κριτική και θεωρία, ως διανοητικές κινήσεις με διαφορετική αφετηρία, μπορούν να έχουν σημείο σύγκλισης, και να είναι εξίσου υπαρκτές μέσα σε έναν κοινό τόπο, ο οποίος οριοθετείται και προσδιορίζεται από τα γλωσσικά εργαλεία που αμφότερες χρησιμοποιούν εκείνη τη χρονική στιγμή συνάντησής τους, προκειμένου να προσεγγίσουν το αντικείμενο θεώρησης. Ο τόπος αυτός είναι φορτισμένος από την αντιθετική τους φύση, και στην πραγματικότητα, αν και συγκλίνουν, δεν υπάρχει –και δεν πρέπει να υπάρχει- σημείο επαφής, πόσο μάλλον ταύτισης, καθότι η κριτική είναι μια δύναμη επαγωγική που εξάγεται από την εμπειρία, ενώ η θεωρία είναι μάλλον μια παραγωγική δύναμη που κατέρχεται από το γενικό προς το ειδικό.[6]

Οι γλώσσες που χρησιμοποιούν η κριτική και η θεωρία διαφέρουν τουλάχιστον ως προς τη στοχοθεσία τους, όμως αυτό δε στέκεται εμπόδιο για μια δανειοληπτική δραστηριότητα που αφορά ένα στοίχημα για τη μεταξύ τους επικοινωνία. Η ανάγκη σύνδεσης των εννοιών και εύρεσης ενός κοινού τόπου, έχει ως κίνητρο αναμφίβολα τον κοινό στόχο μεταλαμπάδευσης της αγάπης για το αντικείμενο της αρχιτεκτονικής[7]. Η μετάδοση του ενθουσιασμού και της μέριμνας για το αντικείμενο είναι αρχικό μέλημα και των δύο.

Θεωρώντας πως η κριτική δυναμική είναι μια κίνηση που πραγματοποιείται από κάτω προς τα πάνω, ενώ η θεωρία για την οποία κάνουμε λόγο ακριβώς το αντίθετο, το παρουσιαζόμενο crescendo κριτικής θεώρησης της αρχιτεκτονικής αφορά την ανοδική κίνηση που ακολουθεί η κριτική, συμπαρασύροντας ό,τι κινδυνεύει να θαφτεί στη στάχτη της λήθης, ενεργοποιώντας το και τελικά αναγεννώντας το στη σφαίρα της θεωρίας, η οποία με τη σειρά της, σε μια διαρκή οριζόντια επέκταση της ενέργειάς της μέσα από μηχανισμούς κατανόησης και ένταξης, περιβάλλει ό,τι θέλει να παραμείνει ζωντανό.

Ξεκινάμε λοιπόν λέγοντας ότι σε κάθε περίπτωση, προκειμένου να προσχωρήσει κάποιος στην άσκηση κριτικής, θα πρέπει να διαθέτει γλώσσα και εργαλεία κατάλληλα, τα οποία θα χρησιμοποιήσει προκειμένου να σκιαγραφήσει και να προσεγγίσει κριτικά το αντικείμενο, κεντρίζοντας τον πυρήνα της συνθετικής του αφετηρίας. Θα πρέπει λοιπόν να διαθέτει μια ικανοποιητική γνωσιακή βάση. Όταν ο νεαρός τότε Thomas

Fisher ρώτησε τον Lewis Mumford τι πρέπει να κάνει για να γίνει κριτικός αρχιτεκτονικής σαν εκείνον, ο δεύτερος του απάντησε ότι θα πρέπει να γνωρίζει από κάτι για σχεδόν τα πάντα.[8]

1. Αυτοκριτική

Whereof one cannot speak, thereof one must be silent.[9]
Ludwig Wittgenstein

Ένα βήμα παρακάτω, προτού ακόμη προχωρήσει σε διαδικασίες αξιολόγησης και κριτική του όποιου σχεδιασμού, κάθε κριτικός πρέπει να έχει ως αφετηρία την αυτοκριτική και τη αυτοσυνειδησία. Ομοίως, ο θεωρητικός νους οφείλει να προχωρεί με αυτογνωσία στα άγνωστα και γνωστά μονοπάτια της εκκοσμικευμένης ύπαρξης, καθιστώντας τα αντίστοιχα ορατά και καταληπτά.

Στο Νέο Μουσείο Ακρόπολης, ο διάσημος αρχιτέκτονας Bernard Tschumi έκανε ό,τι καλύτερο μπορούσε υπό τη σκιά τού κολοσσιαίου αρχιτεκτονικού έργου της Ακρόπολης Αθηνών, εκτιμά η Jonathan Glancey.[10] Δυστυχώς, όπως διαπιστώνει ο Jan Lepicovsky, το κτίριο φαίνεται να έχει μικρή σχέση με το περιβάλλον του στην επικείμενη γειτονιά της Πλάκας, της μόνης εναπομείνασας περιοχής των Αθηνών του 19ου αιώνα.[11] Επιπλέον, εσωτερικά στην υποδοχή, οι πέντε Καρυάτιδες μας προϋπαντούν από ένα μπαλκόνι, στο οποίο όμως έχουν «στριμωχτεί», καθώς δεν παρέχεται επαρκής απόσταση για να θαυμάσουμε αυτά τα αριστουργήματα, όπως θα ήταν αν βρίσκονταν στον φυσικό τους χώρο. Στη μεγάλη αίθουσα, τα αγάλματα είναι λουσμένα από το αττικό φως, όμως θα μπορούσε κάποιος να πει ότι είναι ατάκτως ερριμμένα, χωρίς κάποιον αφηγηματικό-μουσειολογικό σχεδιασμό. Ακόμη, δεν υπάρχει ένα είδος αρχιτεκτονικής γιορτής, όταν πια φτάνουμε στο ανώτερο επίπεδο του τρίτου ορόφου, όπου εκτίθενται οι μετόπες του Παρθενώνα, αναφέρει ο Lepicovsky[12].

Ο Neil Leach θεωρεί ότι η κοινωνία των αρχιτεκτόνων θα έπρεπε να οδηγείται σε μια επίμονη αυτοκριτική, διότι η κριτική επαναξιολόγηση μπορεί να δείξει στους αρχιτέκτονες τον δρόμο προς τα μπροστά. Για να συμβεί αυτό, οι αρχιτέκτονες πρώτα θα πρέπει να αποκτήσουν τα εργαλεία για να πετύχουν μια τέτοια αυτοκριτική, και αυτά τα εργαλεία υπάρχουν στη θεωρία,[13] δηλαδή στη συστηματική σύνθεση των κοινωνικών, ιστορικών και αισθητικών προσεγγίσεων. Κριτική δεν μπορεί να ασκείται χωρίς βαθιά συναίσθηση των κοινωνικών δομών, επαρκή γνώση της ιστορίας και καλλιεργημένο αισθητικό κριτήριο. Και πάλι εδώ διακρίνουμε την προαναφερθείσα διαβάθμιση κριτικής– θεωρίας της αρχιτεκτονικής/ιστορίας – θεωρίας/αισθητικής. Όπως η αισθητική είναι φιλοσοφία της τέχνης και επίγνωση της αισθητικής κατηγορίας του ωραίου και των προεκτάσεών του, η κοινωνική ευαισθησία είναι συναίσθηση του ηθικού και της αρετής και η ιστορική συνείδηση είναι τελικά η απόλυτη ένταξη της ύπαρξης μέσα-στον-κόσμο, έτσι που το υποκείμενο να συνεπάγεται μια απόλυτη χωροχρονική δέσμευση και παραμονή στα πράγματα. Οι κριτικοί, γράφει ο Kamin, στην ουσία συντάσσουν ένα προσχέδιο της ιστορίας αρχιτεκτονικής, όμως τον τελευταίο λόγο τον έχουν οι ιστορικοί, και γι' αυτό συμπληρώνει, η δουλειά των ιστορικών είναι πιο εύκολη από των κριτικών.[14]

Η άσκηση κριτικής, όπως προείπαμε, απαιτεί έναν βαθμό αυτοκριτικής ικανότητας και δυνατότητας αναθεώρησης των δηλώσεων. Ας αναφέρουμε τη μεταστροφή του Ludwig Wittgenstein, σύμφωνα με την οποία ο ίδιος αναθεώρησε το αρχικό του έργο *Tractatus Logico-Philosophicus*, με το δεύτερο έργο του *Philosophische Untersuchungen*, το οποίο δεν πρόλαβε να εκδώσει. Αυτό που ο Wittgenstein ζητά μέσα από τις Φιλοσοφικές Έρευνες, είναι να αφεθούμε σε μια αυτοεξέταση ώστε να δούμε ότι ο υπάρχων θεωρητικός τρόπος σκέψης τον οποίο αποδεχόμαστε ως φυσιολογικό, μπορεί να αντικατασταθεί από μια αναγνώριση αυτού «που ήταν ήδη γνωστό».[15] Ο Wittgenstein αναθεωρεί και προτρέπει σε αναθεώρηση. Πρέπει να μπορούμε να βγούμε έξω από το επίκεντρο του εαυτού μας και να δούμε καθαρά. Το παιχνίδι της γλώσσας, μέσα στο οποίο είμαστε όλοι μπλεγμένοι, επιβάλλει το να βαστάμε μικρό καλάθι. Στην κατεξοχήν προβολική επιστήμη που είναι η αρχιτεκτονική, συχνά αποκαλύπτονται πράγματα για τον ίδιο μας τον εαυτό. Τα σχέδιά μας μιλάνε για εμάς, είναι προβολές του εαυτού μας. Ο Mumford έβλεπε την αρχιτεκτονική σαν έναν φακό, μέσα από τον οποίο μπορούμε να κατανοήσουμε τον πολιτισμό και τους εαυτούς μας.[16] Έτσι, ο δημιουργός πρέπει να μπορεί να ανατρέπει τον ίδιο του τον εαυτό, όταν χρειάζεται, έχοντας επίγνωση του τι λέει και τι δηλώνει με τα έργα του. Μακράν μια τέτοια τακτική αυτοσυνείδησης απέχει από εγωκεντρικές τοποθετήσεις, οι οποίες στην περίπτωση της αρχιτεκτονικής μπορεί να συστήσουν παράγοντα για την προώθηση αυτοπροσδιοριζόμενων

κτισμάτων. Άραγε το ζητούμενο στην αρχιτεκτονική δεν παραμένει η ένταξη με κάποιον τρόπο στο περιβάλλον και η δημιουργική σχέση πλαισίου και περιεχομένου; Τι δίνει ένα κτίριο στο περιβάλλον του και τι παίρνει από αυτό; ρωτάει ο Kamin. Ανοίγει διάλογο ή είναι ένα αυτόνομο αντικείμενο;[17]

2. Κριτική και διάλογος

The building is a national tragedy- a cross between a concrete candy box and a marble sarcophagus in which the art of architecture lies buried.[18]
Ada Louise Huxtable

Στην Αθήνα, το 1994, η απόφαση να κατεδαφιστεί το μισό εργοστάσιο ΦΙΞ κινητοποίησε την αρχιτεκτονική κοινότητα προς αποτροπή αυτής της πράξης. Το πρώην εργοστάσιο ΦΙΞ του Τάκη Ζενέτου αποτελούσε μέρος της πολιτιστικής μας κληρονομιάς. Παρόλα αυτά, η απόφαση να κατεδαφιστεί το μισό κτίριο εγκρίθηκε, ενόσω στο Υπουργείο Πολιτισμού εκκρεμούσε η διαδικασία ανακήρυξής του ως διατηρητέου.[19] Ο κυριολεκτικός ακρωτηριασμός του μοντέρνου αυτού μνημείου και η κατάλυση της γραμμικότητάς του, που συνιστούσε και τη συνθετική του αρχή και αξία, είναι ένα παράδειγμα σημαντικού αρχιτεκτονικού έργου, του οποίου η σημασία παρακάμφθηκε στο βωμό των πολιτικών συμφερόντων. Κάθε είδος καταστροφής πολιτιστικής κληρονομιάς αφήνει πίσω κενά στη συλλογική μας μνήμη και θέτει την πολιτιστική μας ταυτότητα σε εκκρεμότητα.[20] Το «υπόλοιπο» κτίριο μάς υπενθυμίζει αυτή την αποτυχία. Κάτω από το ένδυμα του ΕΜΣΤ (Ελληνικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης), πράγματι υπάρχει η σαρκοφάγος του πρώην ΦΙΞ.

Παρόμοια περίπτωση, η κατεδάφιση του σταθμού Pennsylvania, αστικού μνημείου ρωμαϊκού μεγαλείου, μας πληροφορεί ο Kamin, που φαινόταν τόσο μόνιμο και διαχρονικό, όπως ο Παρθενώνας.[21] Διαδηλώσεις και εκκλήσεις για αποτροπή της κατεδάφισής του στα μέσα της δεκαετίας ’60 δεν σταμάτησαν την εταιρεία σιδηροδρόμων να προχωρήσει τις ενέργειές της. Μεταξύ των διαμαρτυρόμενων, και με μόνο όπλο τη γραφομηχανή της, η Ada Louise Huxtable έγραψε ότι η αμερικανική κοινωνία δεν είναι μια εύπορη, αλλά μια φτωχή κοινωνία που δεν έχει τα χρήματα για να συντηρεί τέτοια κτίρια, αλλά μάλλον να πληρώνει για τη γρήγορη διαφυγή τού κόσμου από τις ολοένα επιδεινούμενες πόλεις της![22]

Ο Joseph Rykwert γράφει ότι οι κριτικοί και τα μέλη της αρχιτεκτονικής κοινότητας θα έπρεπε να έχουν μια ξεκάθαρη άποψη για το τι πιστεύουν ότι περιμένει η κοινωνία από τους αρχιτέκτονες, μια συγκεκριμένη θέση για το τι θεωρούν ότι η αρχιτεκτονική θα μπορούσε ή δεν θα μπορούσε να συνεισφέρει για το κοινό καλό. Μάλιστα, όπως τονίζει ο Goldberger, θα πρέπει να αυξήσουμε τις απαιτήσεις της κοινωνίας από τον σχεδιασμό, αφού πρώτα εξηγήσουμε στον κόσμο πώς λειτουργούν τα πράγματα.[23] Ο ρόλος των κριτικών, αναφέρει ο Kamin, δεν είναι απλώς να αυξήσουν τα επίπεδα επίγνωσης του κοινού, αλλά και τις απαιτήσεις του.[24] Η δημοσιευμένη κριτική έχει τη δύναμη να διαμορφώνει σταδιακά την κοινή γνώμη, πόσο μάλλον να ανοίγει τον διάλογο γύρω από τα πράγματα, και εν μέρει η μάχη αυτή έχει κερδηθεί, όμως δεν πρέπει να εφησυχάζουμε, τονίζει ο Goldberger. Ας μην ξεχνάμε ότι πριν από την Ada Louise Huxtable, η αρχιτεκτονική δεν ήταν μέρος του δημοσίου διαλόγου.[25] Γι’ αυτό, ένας κριτικός πρέπει να είναι μαχητής, γράφει ο Rykwert.[26]

Επιπλέον, η κριτική δε σώζει τον κόσμο, γράφει ο Goldberger.[27] Όμως μπορεί να σώσει μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς, κινητοποιώντας το κράτος να ανακηρύξει την αξία κάποιων κτισμάτων και να εμποδίσει την κακομεταχείρισή τους. Η διαμόρφωση της κοινής γνώμης γύρω από τα αρχιτεκτονικά πράγματα και πεπραγμένα, συνιστά μια εκπαιδευτική πρόκληση που μάλλον δεν θα έπρεπε να έχει ως αφετηρία την τριτοβάθμια εκπαίδευση των λίγων που θα σπουδάσουν την επιστήμη και τέχνη της αρχιτεκτονικής, παρά να καλλιεργεί τον κοινό νου και να προσανατολίζει το κοινό από πολύ νωρίτερα γύρω από ζητήματα πολιτιστικής ταυτότητας και κληρονομιάς. Ο σχεδιασμός μιας τέτοιας εκπαιδευτικής πλατφόρμας θα έπρεπε, σε συνδυασμό με την αρχιτεκτονική κοινότητα, να είναι μέλημα των κρατικών φορέων. Η ευκταία ανάπτυξη της κριτικής ικανότητας γύρω από αυτά τα ζητήματα από νεαρή ηλικία, θα ωθούσε την κοινωνία, αφενός προς τη δημιουργική ανάληψη του παρελθόντος και αφετέρου προς μια εμπεριστατωμένη άποψη γύρω από το τι είναι η αρχιτεκτονική και ποιο είναι το κοινωνικό της αντίκρισμα. Μπορούμε να έχουμε την πόλη που θέλουμε, αλλά πρώτα πρέπει να μάθουμε τι θέλουμε και γιατί.

3. Αξιολογώντας ρηξικέλευθες τάσεις

A modern, harmonic and live architecture is the visible sign of an authentic democracy.[28]
Walter Gropius

Το Pombidou των Richard Rogers και Renzo Piano, στο κέντρο της γαλλικής πρωτεύουσας, είχε σοκάρει την παριζιάνικη κοινωνία, προτού αναγνωριστεί ως ένα εκπληκτικό έργο αρχιτεκτονικής. «Όταν ο πρόεδρος Pompidou κοίταξε τα σχέδια, το μόνο που είπε ήταν: "Ça va faire crier", δηλαδή «Αυτό θα κάνει θόρυβο».[29] Το Pombidou, έργο της αρχιτεκτονικής αποδόμησης, και λόγω της εξωστρεφούς δομής, αλλά και εξαιτίας του μεγέθους του, ήταν ένα κτίριο που δεν πέρασε απαρατήρητο. Η χωροθέτηση μιας τέτοιας αρχιτεκτονικής στο κέντρο της πόλης του φωτός, έφερε σε αμηχανία τον κόσμο, αλλά παράλληλα έδωσε και ώθηση και διεύρυνε το αισθητικό κριτήριο του κόσμου που τελικά το δέχτηκε. Δεν θα μπορούσαμε άραγε να πούμε ότι κάτι τέτοιο ευδοκίμησε σε μια δημοκρατική κοινωνία, όπου η πολυφωνία είναι αποδεκτή;

Οι θετικές και οι αρνητικές κριτικές είναι οι δύο πλευρές του ιδίου νομίσματος. Ωστόσο, κάθε διαδικασία αξιολόγησης αποσκοπεί στο να αναγνωριστεί η αξία και η θέση ενός πράγματος στον κόσμο, ως εκκοσμικευμένης ύπαρξης, μεταξύ άλλων πραγμάτων. Η αξιολόγηση εστιάζει μάλλον στην αναγνώριση της οντολογικής δυναμικής ενός πράγματος, παρά στην έγκριση ή αποπομπή του. Άλλωστε, ένα κτίριο δεν μπορούμε να το γκρεμίσουμε, αφότου έχει κτιστεί. Ο ανοιχτός διάλογος είναι απαραίτητος για να παρουσιαστούν τα πράγματα και τα επιχειρήματα, και σιγά σιγά ο κοινός νους να μετατοπιστεί προς μια νέα θεώρηση της πραγματικότητας, χάρη στην οποία η εκάστοτε κοινωνία συναντά εκ νέου την ιστορία. Η καλώς εννοούμενη πρόκληση, αλλά και η κατανόηση των σχεδιαστικών προθέσεων, ανοίγει δρόμο προς αυτή την προοπτική ανανέωσης.

Στη δημιουργία, πρέπει να τολμάμε τις αλλαγές, ειδικά όταν αυτό που προτείνουμε στο κοινό και επιδιώκουμε να προσθέσουμε στην κοινή αντίληψη συνιστά ζωντανό και δυναμικό κομμάτι που μπορεί να διαμορφώσει θετικά το συλλογικό ασυνείδητο. Ό,τι περνάει στο ασυνείδητο επίπεδο της γλώσσας, καταγράφεται και περνάει στην ιστορία, αν όχι τη γραμμένη, την προφορική. Αυτό το γνωρίζουμε στη δημοκρατία, όπως δυστυχώς και στη δικτατορία. Μια ρηξικέλευθη αρχιτεκτονική «χειρονομία» μπορεί να πετύχει με μία κίνηση, αυτό που ίσως πολυετείς αγώνες δεν έχουν καταφέρει να πετύχουν. Συμβαίνει μάλιστα, διότι ένα κτίριο έχει έρθει για να μείνει και υπενθυμίζει με την παρουσία και το δομικό και μορφολογικό του χαρακτήρα την προέλευση και τον προορισμό του, και συνιστά έτσι ένα ζωντανό και δυναμικό παρόν, μια ιστορική πύκνωση.

4. Αναγνωρίζοντας την αξία

I don't know why people hire architects and then tell them what to do.[30]
Frank O.Gehry

Σύμφωνα με κάποιους, ο Frank O. Gehry είναι «ο χειρότερος αρχιτέκτονας του κόσμου». Ο Paul Goldberger (1950-), γράφει για τον Gehry ότι η δημιουργική του φιλοδοξία πηγάζει από την επιθυμία του να ευχαριστεί τους άλλους και γι' αυτό δεν συγκαταλέγεται στους σταρ-αρχιτέκτονες.[31] Η απάντηση του Gehry στις φήμες είναι ότι το μουσείο Bilbao Guggenheim πιστώθηκε ως πόλος έλξης της μικρής αυτής πόλης και μετατροπής της οικονομίας της, η οποία προηγουμένως ήταν ένα μέρος στο οποίο κανείς δεν ήθελε να ζήσει.[32]

Το να βαθμολογούμε βιαστικά ένα αρχιτεκτονικό έργο, συνιστά αφενός μια αντανακλαστική ενέργεια, αφετέρου η άσκηση ενδελεχούς κριτικής είναι μια ερμηνευτική διαδικασία, η οποία ξεκινάει από τις αρχιτεκτονικές σχολές, όπου προωθείται και διαφυλάσσεται η αρχιτεκτονική γνώση. Ενώπιον των «κριτικών επιτροπών» των αρχιτεκτονικών σχολών, «ο φοιτητής "θύμα" αναρτά το έργο του στον τοίχο και μετά προσπαθεί να εξηγήσει σε τι αποσκοπεί με την εργασία του».[33] Τα επιχειρήματα θα πρέπει να είναι δομημένα επάνω σε έναν ισχυρό και καλά θεμελιωμένο τρόπο σκέψης, που να αποφεύγει κοινωνικές και αισθητικές αστοχίες στον σχεδιασμό. Οι κριτικές επιτροπές των σπουδαστικών χρόνων συμβάλλουν στην προετοιμασία των μελλοντικών αρχιτεκτόνων για την ευθύνη που αναλαμβάνουν. Η δε κριτική είναι η φυσική συνέχεια αυτών των επιτροπών στον πραγματικό πλέον κόσμο, το αντίπαλο δέος που προσπαθεί να διασφαλίσει την

αξία των πραγμάτων. Πόσω μάλλον στην αρχιτεκτονική, όπου το αρχιτεκτόνημα είναι κάτι που δεν μπορεί να κρυφτεί. Φαίνεται, και μάλιστα εδραιώνεται στον χρόνο και στον χώρο, ως μόνιμο κατασκεύασμα και ενίοτε σημείο αναφοράς. Ακόμη δε περισσότερο, διότι αποτελεί το περίφημο «δοχείο ζωής», όπως το αποκαλούσε ο Άρης Κωνσταντινίδης και δεν μπορεί να παραβλέπεται ο ουσιαστικός ρόλος του ως περιβάλλουσα συνθήκη για τον κάτοικο και τον επισκέπτη.

Η αξία ενός έργου πηγάζει και αντλείται από μια σειρά κριτηρίων, αισθητικών, κοινωνικών, ιστορικών, οικονομικών. Αναγνωρίζοντας τη δημιουργική προθετικότητα, αντιλαμβανόμαστε και μέρος της αξίας ενός έργου. Μερικές φορές αυτή η κίνηση κατανόησης είναι πιο σημαντική, παρά η συνέχιση και αναπαραγωγή των προκαταλήψεών μας. Άλλωστε, οι προκαταλήψεις υπάρχουν και πηγάζουν από μια εγκαθιδρυμένη μέσα μας μορφολογική τάξη πραγμάτων, που πολλές φορές αποδεικνύεται άκαμπτη. Συχνά μάλιστα, όπως διατυπώνει και η Άγκνες Χέλερ, οι προκαταλήψεις πηγάζουν, συντηρούνται και αναπαράγονται από τις κυρίαρχες κοινωνικές τάξεις και ειδικά από την αστική τάξη, η οποία στην προσπάθειά της να ασκήσει μια ιδεολογική ηγεμονία, αποπειράται να διαιωνίσει την αστική ιδεολογία.[34] Ένα αρχιτεκτονικό έργο έχει την αξία του, αλλά το σημαντικότερο είναι ότι αν αυτή αναγνωριστεί, μπορεί να λειτουργήσει ως φάρος, δίνοντας αξία και στον περίγυρό του και συνιστώντας πόλο έλξης και ανάπτυξης.

5. Ερμηνεύοντας την καινοτομία

We shape our buildings and afterwards our buildings shape us.
Winston Churchill

Το Κέντρο Πολιτισμού του Ιδρύματος Σταύρος Νιάρχος (ΚΠΙΣΝ) των 20 εκταρίων, συλλήφθηκε από τον Renzo Piano ως ιδέα για μια νέα πολιτιστική ακρόπολη. Η πρόταση αφορά τη δημιουργία ενός τεχνητού λόφου που «σβήνει» στην πόλη αντί στη θάλασσα! Για να αξιολογήσει κάποιος αυτός το έργο, θα πρέπει να εξετάσει πιο προσεκτικά τη σκέψη του αρχιτέκτονα. Φαίνεται πως υπάρχουν στοιχεία που αναδεικνύουν έναν εναλλακτικό τρόπο ανάγνωσης της αστικής κατάστασης. «Το κτίριο πρέπει να μιλάει με την πόλη» είχε πει ο Renzo Piano στις 24 Ιανουαρίου 2009. Πράγματι, ο αρχιτέκτονας έστρεψε την πλάτη του κτιρίου στο παραλιακό μέτωπο, δημιουργώντας ένα αττικό τοπίο και έναν κήπο που ομαλά «σβήνει» προς τη γειτονιά. Εμποδίζει τη θέα προς τη θάλασσα, αλλά δημιουργεί ένα κτίριο που κορυφώνεται προς αυτήν, ίσως μια παράδοξη ποιητική χειρονομία δημιουργίας νέου τοπίου, που αποσκοπεί στην πρόκληση και αναδιαμόρφωση της αστικής μας συνείδησης.[36] «Δείτε την πόλη σας», μοιάζει να είναι η προτροπή του αρχιτέκτονα, προκειμένου να στραφούμε ως κοινωνία στην αστική μας πραγματικότητα. Η κοινωνία δεν είναι ένα παράθυρο που κοιτάζει τον ορίζοντα και τη θέα, αλλά ένας καθρέφτης που μαρτυρά την καθημερινότητα, τον τρόπο ζωής και τις σχέσεις.

Οι καινοτόμες χειρονομίες τείνουν να σπάσουν τα προϋπάρχοντα πλαίσια, προκειμένου να προσφέρουν –και να προφέρουν- μια ανανεωμένη πρόταση θεώρησης του κατεστημένου και των κοινών, αλλά στερεότυπα αποδεκτών ιστορικών και κοινωνικών αληθειών. Ωστόσο, αν το κατεστημένο είναι η ιστορική μας συνείδηση, τότε η ανάπλαση αυτής θα προμήνυε μια διαφορετική τοποθέτησή μας μέσα στα πράγματα, μια διαφορετική άποψη της σημασίας και της βαρύτητάς τους. Δεν τίθεται θέμα απώλειας της ιστορικότητάς μας, αλλά αναθεώρησης των παραγόντων που κλονίζουν τον δυναμικό της χαρακτήρα. Άλλωστε, όπως πολύ εύστοχα λέει ο Dickinson, το να ξεχάσουμε την ιστορία είναι σαν να ξεχνάμε τη βαρύτητα. Η ιστορία είναι μια αναπόφευκτη κατάσταση, στην οποία καλούμαστε να ανταποκριθούμε, όπως ακριβώς ανταποκρινόμαστε στη βαρύτητα.[37] Αυτό ενισχύεται από την κατανόηση και εμβάθυνσή μας στα πράγματα.

Η αδράνεια που συχνά μας καταβάλλει, εξαιτίας της συνήθειας και του πώς έχουμε μάθει να βλέπουμε την πόλη μας –ή να μην τη βλέπουμε!-, δεν θα έπρεπε να ακινητοποιεί και τον νου μας. Αντίθετα, η σκέψη πρέπει να είναι ευέλικτη για να υποδεχτεί το νέο και δημιουργικά να το εντάξει στο υπάρχον. Έχουμε τη δυνατότητα να διακρίνουμε σε κάθε αρχιτεκτονική πρόταση την εναλλακτική της τοποθέτηση μέσα στα πράγματα, και τη σχέση που αυτή εισάγει μεταξύ περιεχομένου και συμφραζομένων, προτείνοντας πιθανόν μια διαφορετική ζύμωση μεταξύ τους. Άλλωστε η θέση της αρχιτεκτονικής δεν είναι στα άκρα, αλλά μεταξύ τους, μεταξύ υποκειμένου και αντικειμένου, αναγνώστη και κειμένου, πλαισίου και περιεχομένου. Εντοπίζεται στον ενδιάμεσο χώρο, διότι είναι άμεσα και άρρηκτα συνδεδεμένη με την καθημερινότητα και άρα με τις σχέσεις

μεταξύ ανθρώπων, δηλαδή τη διαθεσιμότητα των ατόμων σε κοινωνικές και διαπροσωπικές συναλλαγές, την αναφορικότητα του προσώπου και εκστατικότητα της ύπαρξης. Πόσω μάλλον, αυτός ο διαρθρωτικός της ρόλος ως ενδιαμέσου μπορεί να διαμορφώσει συνειδήσεις, και γι' αυτό σε διαφορετικές ιστορικές στιγμές, η αρχιτεκτονική χρησιμοποιήθηκε από ηγετικές μορφές για την επιβολή ιδεολογιών στον κόσμο. Είναι λοιπόν ευθύνη να γνωρίζουμε τι μηνύματα περνούν μέσω αυτής και πώς χρησιμοποιείται, παρόλο που, υλιστικά σκεπτόμενοι, δεν μπορούμε να προσάψουμε κάτι σε ένα κτίριο πέρα από την ασφάλεια, τη λειτουργικότητα, και την υγιεινή του. Όμως όλοι γνωρίζουμε ότι ένα κτίριο δεν είναι μόνο αυτά. Σύμφωνα με τον Kamin, είναι πέντε πράγματα: η ποιότητά του, η χρηστικότητα και λειτουργικότητά του, η συνοχή του με το περιβάλλον και η ένταξή του σε αυτό, η ανθρωπιά του, με την οποία μπορεί να εξευγενίσει την ανθρώπινη εμπειρία και να κάνει την καρδιά να χτυπάει πιο γρήγορα, και τέλος ως συνεκτικός παράγοντας του δημόσιου χαρακτήρα.[38]

6. Αισθητικές προσεγγίσεις

The success of a civilization is judged by its architecture.[39]
Francois Mitterrand

Ο μεταμοντέρνος αρχιτέκτονας Michael Graves, με το αμφιβόλου αρχιτεκτονικής αξίας έργο του Portland Building, κέρδισε βραβείο από το Αμερικανικό Ινστιτούτο Αρχιτεκτονικής το 1983, αλλά ο Wolf Von Eckardt, στο περιοδικό Times, αποκήρυξε το κτίριο ως «ποπ-σουρεαλιστικό».[40] Σε αυτό το κτίριο, ο Kenneth Frampton αναφέρει ότι το κίνητρο είναι κυρίως διακοσμητικό αντί δομικό, καθώς η μορφή αρνείται τη δομική της προέλευση, και λέγοντας περαιτέρω ότι οι κύριες όψεις έχουν βαφτεί αυθαίρετα.[41] Κατά άλλους, εξόν και το βραβείο, θεωρείται αριστούργημα.

Η αισθητική είναι σχετικό πράγμα, αλλά καθετί σχετικό προσπαθεί να γίνει καθολικό και αληθές. Μερικοί θεωρούν την αισθητική ως επιφανειακό τρόπο θεώρησης των πραγμάτων, που βασίζεται στις αισθήσεις και όχι στη διανόηση, που ασχολείται με το ωραίο και όχι με το ηθικό, το πολιτικά ενεργό, το μαχόμενο. Όμως η αισθητική ως φιλοσοφικός κλάδος δεν είναι μόδα και σίγουρα όχι απλά θέμα γούστου, όπως δεν μπορεί να εφαρμοστεί σε ασταθείς αλήθειες ή σε μεμονωμένες, συγκεκριμένες ιδέες που δεν έχουν καμία σύνδεση με το όλον. Για τον αισθητικό, η αισθητική είναι ένας αδιάλειπτος αγώνας εγκαθίδρυσης της αλήθειας, εντός της οποίας θα ακμάσει ο φιλοσοφικός λόγος, και χάρη στον οποίο η αισθητική θα αναλάβει το ρόλο της προηγμένης ανάγνωσης. Ωστόσο, η καθολικότητα από την οποία εφορμάται η αισθητική, αν και αληθής, δεν καταλήγει πάντα σε ένα εξίσου αντικειμενικό αποτέλεσμα. Σε αυτό το σημείο, όπως προαναφέρθηκε, η φιλοσοφία συγκρούεται με την κριτική, διότι η δεύτερη στοχεύει στην αντικειμενικότητα της γνώμης, ενώ η πρώτη διατηρεί το όραμα του δοξασμένου υποκειμένου (δόξα = γνώμη), με ό,τι αυτό συνεπάγεται στην ουσία του ως τέτοιου.

Το διακύβευμα είναι το εξής: Κάθε αισθητική προσέγγιση ενός έργου αποσκοπεί στη διασφάλιση ταυτότητας, που σημαίνει ότι τα πράγματα αποκτούν οντολογική υπόσταση και δυνατότητα να γίνουν σπόροι αλήθειας και προόδου. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι η αισθητική έπεται της δημιουργικής διαδικασίας, αλλά ότι διασφαλίζει παράλληλα με την αρχιτεκτονική δημιουργία την εγκαθίδρυση της αλήθειας και την ενεργοποίηση της ενδελέχειας εντός του δημιουργήματος. Ο σκοπός της αισθητικής απόλαυσης «εν βίω τελείω» είναι μέλημα των φιλοσοφικών αναζητήσεων της αισθητικής, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η απόλαυση υπερκεράτις αυστηρές επιταγές της αισθητικής κατηγορίας του ωραίου που άρρηκτα συνδέεται με την αρετή. Η αναζήτηση του ωραίου δεν είναι ασαφές πεδίο έρευνας. Το ωραίο διασφαλίζεται χάρη σε παγκόσμια ιδεολογικά και φιλοσοφικά συστήματα, που διαρκώς ενημερώνονται και οικοδομούνται. Φυλάσσονται δε από την κοινώς αποδεκτή ιστορική γνώση και τη συλλογική μνήμη, και κάθε «σχολή» πρέπει επιμελώς να αποφεύγει τις αυθαιρεσίες στον σχεδιασμό, προσθέτοντας με ευθύνη ένα ακόμη λιθαράκι γνώσης στο αισθητικοηθικό ικρίωμα.

7. Κατανοώντας τις διαχρονικές στιγμές αλήθειας

I am not interested in erecting a building, but in […] presenting to myself the foundations of all possible

buildings.[42]
Ludwig Wittgenstein

Ξεκινήσαμε το crescendo με το Νέο Μουσείο Ακρόπολης και θα κορυφώσουμε με το μνημείο που το Νέο Μουσείο θωρεί: τον Παρθενώνα. Αν ο Παρθενώνας ιδωθεί απλώς σαν άλλος ένας δωρικός ναός, θα μπορούσαν κάποιοι να ισχυριστούν ότι πρόκειται για ένα υπερεκτιμημένο αρχιτεκτονικό έργο. Άλλωστε, όπως σημειώνει ο Μανόλης Κορρές, «παρά τις καινοτομίες του Ικτίνου… δεν έπαυε αυτό το κτίριο να είναι ένας αρχαίος ελληνικός ναός χωρίς εσωτερική λειτουργία για επισκέπτες».[43] Όμως, για να συνειδητοποιήσουμε την αξία του, πρέπει πολύ προσεκτικά να κατανοήσουμε ότι αυτό που τον κάνει αριστούργημα τέχνης και αρχιτεκτονικής, είναι η τελειότητά του ως κατασκευής, αλλά και όχι μόνο… Οι Αθηναίοι του 5ου αι. π.Χ. κατάφεραν να υλοποιήσουν ακριβώς αυτό που είχαν στο μυαλό τους: τη συμφωνία σχεδίου και πράγματος στο δέκατο του χιλιοστού.[44] Σε πλήρες δημοκρατικό πνεύμα, όλη η κοινωνία της χρυσής εποχής συνεργαζόταν γι’ αυτό το έργο, το οποίο ολοκληρώθηκε σε μόλις 8 χρόνια!

Ο Παρθενώνας είναι ένας διαχρονικός φορέας και θεματοφύλακας του επιπέδου της αλήθειας που άγγιξαν οι αρχαίοι Αθηναίοι του χρυσού αιώνα και που μετέδωσαν με το φωτεινό αυτό παράδειγμα στις σύγχρονες κοινωνίες. Οι Αθηναίοι πίστεψαν τόσο πολύ στην αξία τους και θεώρησαν τους εαυτούς τόσο άξιους, ώστε «τόλμησαν» να αρθούν στο επίπεδο των θεών, απεικονίζοντας τους εαυτούς τους, δηλαδή θνητούς πολίτες στη ζωφόρο. Αυτή η υπέρβαση συνιστά ένα άνευ προηγουμένου και χωρίς συνέχεια γεγονός.[45] Ο Παρθενώνας είναι κουβαλητής αυτής της πραγματικότητας, μας την παραδίδει καθημερινά, την ομολογεί με το παράδειγμά του, αρνείται το πέρασμα στη λήθη, θεσμοθετεί τη δημοκρατία στον πυρήνα της ύπαρξης και βαπτίζει τον θεωρό στην αλήθεια της. Στο παράδειγμα του Παρθενώνα αναγεννιούνται όλα τα κτίρια, οι συνειδήσεις φωτίζονται. Στη θεώρησή του, υποκλινόμαστε και ξεκινάμε από την αρχή την αυτοκριτική. Και ενώ θα μπορούσαμε ίσως να πούμε πολλά, παράλληλα σωπαίνουμε…

Γράφει χαρακτηριστικά ο Τάσης Παπαϊωάννου: «Η σπουδή πάνω στα έργα του παρελθόντος είναι εξαιρετικά σημαντική… Να μη μείνεις στα εξωτερικά χαρακτηριστικά, αλλά να μπορέσεις να διεισδύσεις στην ουσία τους και ει δυνατόν στο κρυμμένο και πολύτιμο μυστικό τους.»[46] Μπορεί η κριτική να κλονίζει τα θεμέλια της συνείδησης και να προκαλεί σε βάθος τον νου, όμως η πλατιά κατανόηση του αντικειμένου θεώρησης προκαλεί τη διεύρυνση της γνώσης και τη δυνατότητά της να συμπεριλάβει περισσότερες αισθητικές κατηγορίες. Μερικές φορές, η κριτική μπορεί να αποδειχτεί ένα τέλος εν εαυτώ, ενώ θα έπρεπε να διευρύνει τη συνειδητότητα, κλονίζοντας τα θεμέλια των στερεοτύπων και των ακολούθων της μόδας. Το να δούμε πίσω από ένα κτίριο και ειδικά πίσω από ένα μνημείο, την ουσία που το καθιστά μοναδικό στον κόσμο, το διαχρονικό σκηνικό που το κάνει όχημα μέσα στους αιώνες, μας δίνει κουράγιο και ελπίδα, διότι αποκαθίστανται οι σύνδεσμοι με το παρελθόν μας, το οποίο παραμένει σύγχρονο, ζωντανό και θέτει επίμονα ένα διαρκές ζητούμενο: τι είναι η δημοκρατία και ποιοι/πού την έχουν τελικά πετύχει; Ένα κτίριο μπορεί λοιπόν να αποτελεί παράδειγμα με την επιστημονική έννοια, αλλά και ζωντανό αιτούμενο, καλώντας τις συνειδήσεις συνεχώς προς αφύπνιση.

Είναι σημαντικό να καταλάβουμε ότι το κτίριο -που είναι πράγμα- γίνεται φορέας της συλλογικής μνήμης. Μέσα από αυτό το διαχρονικό όχημα, η σκέψη και τα ιδανικά μεταφέρονται από κοινωνία σε κοινωνία και από εποχή σε εποχή, τόσο οριζόντια όσο και κάθετα. Πόσω μάλλον, όταν ένα κτίσμα έχει ανυψωθεί τόσο πολύ –και δικαίως- στην παγκόσμια πολιτιστική κλίμακα, όπως ο Παρθενώνας, ώστε μπορεί και φωτίζει τον δρόμο που οδηγεί σε ιδεώδη όπως η δημοκρατία, η συνεργασία, η προσωπική αξία.

Επίλογος

Η αρχιτεκτονική είναι μια ζωντανή πλατφόρμα διαλόγου και πολιτισμικής εξέλιξης. Συμβαίνει στον τόπο, αλλά είναι και η ίδια τόπος, τόπος μέσα στον τόπο, διάνοιξη χώρου, διάνοιξη συνείδησης. Είναι ο προβληματισμός για την πόλη, την αστική μορφή, την καθημερινότητα. Μέσα από τα κτίρια ζωντανεύει ο διάλογος από εποχή σε εποχή και από κοινωνία σε κοινωνία. Κάθετα και οριζόντια, ο ιστορικός και ο κοινωνικός χρόνος πάλλονται μέσα στην ψυχή τού καθενός από εμάς και κραδαίνουν το ξίφος της συνείδησης με το οποίο κατακτιέται ξανά και ξανά το συλλογικό ασυνείδητο και η συλλογική μνήμη. Η αξιόλογη κριτική μπορεί να προωθήσει τη συνείδηση σε ανώτερα επίπεδα και να ωθήσει το πολιτικό σε ολοένα πιο φωτεινούς δρόμους. Μέσα από αυτή τη διαδικασία η αλήθεια αποκαλύπτεται, καθώς τα σχέδια

έρχονται στην επιφάνεια: τα σχέδια της κάθε κοινωνίας, των πολιτικών, του κόσμου, των αρχιτεκτόνων.

Λαμβάνοντας υπ' όψη το ιστορικό-κοινωνικό και αισθητικό πλαίσιο, η κριτική επαναξιολογεί τα δημιουργήματα σε προσεγγίσεις εφ' όλης της ύλης. Η κριτική χρειάζεται για να μην παρεκκλίνουμε, για να μην χάνουμε τον δρόμο μας. Στο πανανθρώπινο στερέωμα είναι πολλές οι πλατφόρμες διαλόγου που προσπαθούν να κρατήσουν τη δημιουργική ροή συνεχόμενη και τις συνειδήσεις σε εγρήγορση. Το κατόρθωμα είναι εν τέλει προϊόν συλλογικής προσπάθειας, καθώς επίσης πολιτισμικής, εκπαιδευτικής, κοινωνικο-ιστορικής, οικονομικοπολιτικής, ακόμη και γεωπολιτικής σύνθεσης.

Η ανθρωπότητα πρέπει να προσπαθεί συνεχώς για το καλό. Τίποτα δεν χαρίζεται αβίαστα, άνευ δοκιμασίας. Σε αυτό το γενικό πλαίσιο, διακρίνουμε την κριτική ως μία δύναμη «από τα κάτω», και τη φιλοσοφία της τέχνης, την αισθητική, ως μια ενέργεια που πηγάζει από το καθολικό -την αλήθεια, το όλον, το πλήρες- και κατέρχεται προς το πεδίο της πόλης. Στο σημείο που συναντιούνται οι δύο αυτές κινήσεις, και δεν είναι άλλο από το παρόν, έργο συνιστά η μεταξύ τους επικοινωνία, η οποία επιτυγχάνεται βέλτιστα όταν η κριτική αποφεύγει τον ξύλινο λόγο και η θεωρία τις ανεδαφικότητες. Η αρχιτεκτονική ως πεδίο έντονης πρακτικής και πράξης, τις οποίες ο θεωρητικός λόγος καλείται να υπηρετεί, μοιάζει με πλοίο που χρειάζεται έρμα για να στέκει όρθιο. Γι' αυτό οι αρχιτεκτονικές κριτική και θεωρία εφοδιάζονται με το ηθικό χρέος και το αισθητικό φορτίο, άοκνα να εξορύσσουν την αλήθεια και να την εξυψώνουν πάνω από την πολιτική λήθη και πέρα από τη μορφοκρατούμενη συνείδηση.

Παραπομπές

[1] Κωτσιόπουλος, Αναστάσιος. Η αρχιτεκτονική σε περίοδο κρίσης. Νεφέλη. Αθήνα. 2010. σ. 25

[2] Γιακουμακάτος, Ανδρέας. Η αρχιτεκτονική και η Κριτική. Νεφέλη. Αθήνα. 2001. σ.18

[3] Kamin, Blair. *Architecture Criticism: Dead or Alive?* Nieman Reports. 16/7/2015 (Ανακτήθηκε: 27/1/2021)

[4] Stead, Naomi. *A New Belle-Lettrism and the Future of Criticism*. Places Journal. June 2012

[5] Goldberger, Paul. *Architecture Criticism: Does It Matter?* Butler University. 2004.

[6] Συμβαίνει και το ανάποδο στη θεωρία, από το ειδικό στο γενικό, αλλά δε θα μας απασχολήσει.(Ανακτήθηκε: 27/1/2021)

[7] Ο Goldberger το διατυπώνει ως ενστάλαξη της αγάπης (για την αρχιτεκτονική) στους άλλους. *Goldberger, Paul. Architecture Criticism: Does It Matter?*

[8] Fisher, Thomas. *The Death and Life of Great Architecture Criticism*. Places Journal. December 2011 (Ανακτήθηκε: 27/1/2021)

[9] Kemerling, Garth. *Ludwig Wittgenstein: Analysis of Language*. Philosophy Pages. 12.11.2011. Στο: http://www.philosophypages.com/hy/6s.htm

[10] Glancey, Jonathan. *Acropolis now*. The Guardian. 03.12.2007. Στο:https://www.theguardian.com/artanddesign/2007/dec/03/architecture

[11] Lepicovsky, Jan. *The Acropolis Museum: An Unhappy Fit*. greekarchitects.net. 08.06.2010. Στο: https://www.greekarchitects.gr/en/architectural-review/the-acropolis-museum-an-unhappy-fitid2353

[12] Ibid.

[13] Leach, Neil (ed.). Rethinking Architecture: A Reader in Cultural Theory. Routledge. London. 1997.

[14] Kamin, Blair. *Architecture Criticism: Dead or Alive?*

[15] Γιαννακάκη, Αλεξία. Η πραγματολογική διάσταση του νοήματος στον ύστερο Βίτγκενσταιν. (Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία). Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο. Θεσσαλονίκη. 2011. Σ.16

[16] Εδώ ο Fisher παραθέτει τη Levinson που κάνει λόγο για τον Mumford. *Fisher, Thomas. The Death and Life of Great Architecture Criticism.*

[17] Kamin, Blair. *Architecture Criticism: Dead or Alive?*

[18] Dunlap, David W. Ada Louise Huxtable, *Champion of Livable Architecture, Dies at 91*. The New York Times. 7.01.2013. In: https://www.nytimes.com/2013/01/08/arts/design/ada-louise-huxtable architecture-critic-dies-at-91.html

[19] Μαχά, Κλεοπάτρα. *Φιξ-Τάκης Ζενέτος: Μεταλλάξεις – Αντιπαραθέσεις*. Αρχιτέκτονες. Τεύχος 14-15. 2014. σ.8

[20] Κωσταροπούλου, Μυρτώ. Ονομάζοντας το κενό: Δέκα παραλλαγές στο θέμα του κενού στην αρχιτεκτονική. gr.ad review. Στο: http://www.gradreview.gr/2017/06/00218.html

[21] Kamin, Blair. *Architecture Criticism: Dead or Alive?*

[22] Ο Kamin αναφέρεται στο άρθρο της Huxtable στους New York Times, 5.5.1963 Ibid.

[23] Goldberger, Paul. *Architecture Criticism: Does It Matter?*

[24] Kamin, Blair. *Architecture Criticism: Dead or Alive?*

[25] John Costonis used Ada Louise Huxtable (1921-2013), the first architecture critic at The New York Times, as a prime example of an influential media critic and reproduces a cartoon in which construction workers, at the base of a building site with a foundation and a few girders lament that "Ada Louise Huxtable already doesn't like it!", Στο: https://en.wikipedia.org/wiki/Ada_Louise_Huxtable#cite_note-2 (Ανακτήθηκε: 11/2/2021)

[26] Rykwert, Joseph. *Does architecture criticism matter?* Domus 979 / April 2014.
Στο: https://www.domusweb.it/en/opinion/2014/05/21/does_architecturecriticismmatter.html (Ανακτήθηκε: 11/2/2021)

[27] Goldberger, Paul. *Architecture Criticism: Does It Matter?*

[28] LibQuotes. Στο: https://libquotes.com/walter-gropius/quote/lbj0e4r

[29] Glancey, Jonathan. Pompidou Centre: A radical with enduring appeal. BBC. 21.10.2014.
Στο: http://www.bbc.com/culture/sto... (Ανακτήθηκε: 11/2/2021)

[30] Sharma, Akhil. *The Architect*. The Wall Street Journal. 23.12.2006.
Στο: https://www.wsj.com/articles/SB116683600262058277 (Ανακτήθηκε: 11/2/2021)

[31] Goldberger, Paul. *Why Frank Gehry Is Not a "Starchitect"*. Vanity Fair. 15.9.2015.
Στο: https://www.vanityfair.com/culture/2015/09/why-frank-gehry-is-not-a-starchitect (Ανακτήθηκε: 11/2/2021)

[32] Winston, Anna. "*98% of what gets built today is shit*" *says Frank Gehry*. Dezeen. 24.10.2014.
Στο: https://https://www.dezeen.com/2014/10/24/98-percent-of-architecture-is-bad-says-frank-gehry-middle/2014/10... finger/ (Ανακτήθηκε: 11/2/2021)

[33] Borson, Bob. *How to survive Architectural School Juries*. Life of an Architect. 31.08.2015.
Στο: https://https://www.lifeofanarchitect.com/how-to-survive-architectural-school-juries/.... (Ανακτήθηκε: 11/2/2021)

[34] Χέλερ, Άγκνες. Επανάσταση και Καθημερινή Ζωή. Οδυσσέας. Αθήνα. 1983. σσ.41-42

[35] Churchill and the Commons Chamber. www.parliament.uk. In: https://https://www.parliament.uk/about/living-heritage/building/palace/architecture/palacestructure/churchill//abou...

[36] Κωσταροπούλου, Μυρτώ. ΚΠΙΣΝ: *Από το αστικό στο αττικό τοπίο.* gr.ad review. 06.2017. Στο: http://http://www.gradreview.gr/2017/06/00117.html/2017/... (Ανακτήθηκε: 11/2/2021)

[37] Dickinson, Duo**.** *Good Architecture Is Not Produced by Rejecting History—Or by Replicating it, Either*. Archdaily. 3.5.2018. Στο: https://www.archdaily.com/893732/good-architecture-is-not-produced-by-rejecting-history-or-by-replicating-it-either (Ανακτήθηκε: 11/2/2021)

[38] Kamin, Blair. *Architecture Criticism: Dead or Alive?*

[39] Γιακουμακάτος, Ανδρέας. Η Αρχιτεκτονική και η Κριτική. σ.104

[40] Manfra, *Laurie. Architects, Critics' Reflect on the Portland Building*. Metropolis. 01.04.2006. In: https://www.metropolismag.com/architecture/portland-building-1982/ (Ανακτήθηκε: 11/2/2021)

[41] Frampton, Kenneth. Μοντέρνα Αρχιτεκτονική. Θεμέλιο. Αθήνα. 2009. σ.272

[42] Goodreads. Στο: https://www.goodreads.com/quot... (Ανακτήθηκε: 11/2/2021)

[43] Κορρές, Μανόλης. *Συνομιλώντας με τον Μανόλη Κορρέ για τον Χρυσό Αιώνα του Περικλή και τον Παρθενώνα*. σ. 119, Στο: Γνωρίζοντας την Ακρόπολη: οι ειδικοί μιλούν για τον Ιερό Βράχο. ΣΚΑΪ βιβλίο. 2010.

[44] Ibid. σ.95

[45] «Μέχρι τότε, και έκτοτε, δηλαδή ο κανών, ο αιώνιος κανών στους αρχαίους ελληνικούς ναούς είναι ότι εκεί ψηλά εικονίζονται μόνο θεοί, ή, στη χειρότερη περίπτωση, μυθικά όντα ή αλληγορικής σημασίας μυθικοί ήρωες αλλά ποτέ κοινοί θνητοί.», Ibid. σ.136
Συνεχίζει ο Κορρές: «Φαίνεται λοιπόν ότι στο τέλος θέλησαν, μέσω της ζωφόρου, να καταστήσουν, έτι περαιτέρω, τον Παρθενώνα Μνημείο της Αθηναίων Πολιτείας. Ήταν μνημείο πολλαπλό των επιτευγμάτων της πόλης.», «με τη ζωφόρο... δοξάζεται αυτός ο λαός ο οποίος πραγματοποίησε την υπέρβαση.»,Ibid. σσ.137-138

[46] Παπαϊωάννου, Τάσης. Σκέψεις για την Αρχιτεκτονική Σύνθεση. Ίνδικτος. Αθήνα. 2015. σ.32

Αναφορές εισαγωγικής εικόνας
(Από αριστερά προς τα δεξιά και από πάνω προς τα κάτω)

- Kenneth Frampton, στο: ArchDaily. Niall Patrick Walsh, Kenneth Frampton Awarded Golden Lion for Lifetime Achievement at 2018 Venice Biennale, 18/4/2018, https://www.architecturalrecord.com/articles/13422-interview-with-kenneth-frampton
- Ada Louise Huxtable, στο: Art in America. Betsky Aaron, An Appreciation of Ada Louise Huxtable, 11/01/2013, https://www.artnews.com/art-in-america/features/ada-louise-huxable-59194/
- Blair Kamin, στο: The Journal of the Americal Institute of Architects. Keegan Edward, Architecture Critic Blair Kamin Gives an Exit Interview, 13/01/2021, https://www.architectmagazine.com/design/architecture-critic-blair-kamin-gives-an-exit-interview_o
- Ανδρέας Γιακουμακάτος, στο: Architecture & Design Film Festival, http://adff.gr/andreas-giakoumatos.html

- Naomi Stead, στο: Alchetron. https://alchetron.com/Naomi-Stead
- Paul Goldberger, στο: ArchDaily. Rosenfield Karissa, A Short Break: The Story of Paul Goldberger, 7/11/2012, https://www.archdaily.com/291050/a-short-break-the-story-of-paul-goldberger
- Joseph Rykwert, στο: Arquitectura Viva. Award News: Joseph Rykwert, RIBA Gold Metal, 31/10/2013, https://arquitecturaviva.com/articles/joseph-rykwert-1
- Αναστάσιος Κωτσιόπουλος, στο: BLOD, https://www.blod.gr/speakers/kotsiopoulos-anastasios/